

10. Schachter A. *Boiotia in Antiquity: Selected Papers* / A. Schachter. – Cambridge : Cambridge University Press, 2016. – 454 p.
11. Гесиод. Полное собрание текстов / пер. О. Цыбенко и др. – Москва : Лабиринт, 2001. – 256 с.
12. Есхіл. Трагедії / перекл. з давньогр. А. Содомори та Бориса Тена. – Київ : Дніпро, 1990. – 318 с.
13. Молчанов А. А. Памятники древнейшей греческой письменности (введение в микенологию) / А. А. Молчанов, В. П. Нерознак, С. Я. Шарыпкин. – Москва : Наука, 1988. – 192 с.
14. Софокл. Трагедії / перекл. з давньогр. А. Содомори та Бориса Тена. – Київ : Дніпро, 1989. – 303 с.
15. Суриков И. Е. Античная Греция: политики в контексте эпохи: архаика и ранняя классика / И. Е. Суриков. – Москва : Наука, 2005. – 351 с.
16. Фукидид. История / пер. и примеч. Г. А. Стратановского. – Ленинград : Наука, 1981. – 543 с.

References:

1. Berman, D. W. (2010). The Landscape and Language of Korinna. *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 50, 41-62.
2. Berman, D. W. (2015). *Myth, Literature, and the Creation of the Topography of Thebes*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Berman, D. W. (2004). The Double Foundation of Boiotian Thebes. *Transactions of the American Philological Association*, 134 (1), 1-22.

4. Buck, R. J. (1979). *A History of Boeotia*. Alberta: University of Alberta Press.
5. Gantz, T. (1993). *Early Greek Myth. A Guide to Literary and Artistic Sources*. Baltimore, London: Johns Hopkins University Press.
6. Henderson, W. J. (1995). *Corinna of Tanagra on Poetry*. *Acta Classica*, 38, 29-41.
7. Kitto, H. D. F. (2002). *Greek Tragedy. A Literary Study*. New York, London: Routledge.
8. Kowalzig, B. (2007). *Singing for the Gods: Performances of Myth and Ritual in Archaic and Classical Greece*. Oxford: Oxford University Press.
9. Larson, St. L. *Tales of Epic Ancestry: Boiotian Collective Identity in the Late Archaic and Early Classical Periods*. Stuttgart: Historia Einzelschriften.
10. Schachter, A. *Boiotia in Antiquity: Selected Papers*. Cambridge: Cambridge University Press.
11. Hesiod. (2001). *Complete Collection of Texts*. Moscow: Labyrinth. [In Russian].
12. Aeschylus. (1990). *Tragedies*. Kyiv: Dnipro. [In Ukrainian].
13. Molchanov, A. et al. (1988). *The Earliest Greek Scripts. Introduction to Mycenaeanology*. Moscow: Science. [In Russian].
14. Sophocles. (1989). *Tragedies*. Kyiv: Dnipro. [In Ukrainian].
15. Surikov, I. (2005). *Politicians in the Context of the Epoch: Archaic and Classic Greece*. Moscow: Science. [In Russian].
16. Thucydides. (1981). *History*. Leningrad: Science. [In Russian].

Надійшла до редколегії 29.10.19

O. Kiriakov, PhD Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THEBES IN THE BOIOTIANS' MYTHOLOGICAL NARRATIVE

The article is devoted to the study of the Boiotians' myths. These legendary stories were a basis of the imagined past. So myths had formed the mentality of the Ancient Greek society. The main for Boiotian people was a myth about the own migration. We can find this tale in the "History" by Thucydides. But it was only a later retelling of the myths of the epic text. The first version of the tale we need to look for in the epic texts such as Homer's "Iliad" and Hesiod's poems. So myth about migration of Boiotians was the basis of the imagined past of the people of this region. Main role of the tale was played by Boiotians, who became eponym of the people.

The author tried to recover myths about the polis of Thebes. Differences between regional and polis tales may answer the question: what was a real role played by polis of Thebes in the imagined past of Boiotian people. Ancient Greeks created a great number of myths about Thebes. A lot of these tales were a basis for Attic classical tragedy. But none of the earliest mythological narratives of Thebes intersect with myth of the Boiotians origin. The biggest polis of the region didn't play any role at the imagining past of the Boiotian people.

But imagined past could be changed. One of the examples we can find at Corinna's poems. This source told us that first king of Thebes was a son of Boiotos. It was the newer tradition than an epic migration story. This tale appeared at the period of Thebes' hegemony. And it has sense only as propaganda of polis of Thebes in the region. Mythological origin genealogy was softly rewriting of the imagined past. A new reality was created by using a poem in ritual. So, Thebes had a political motive to change imagine past and used for that soft mythical genealogy. The repeating through the ritual should have justified this new tradition.

This research is based on the ancient written sources and academic studies. The article is an attempt to understand how myths were created and influenced the life of Ancient Greeks.

Keywords: Boiotians, Thebes, ethnos, myth, imagined past, Ancient Greece.

УДК 94(477) "1920/1922"

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2019.143.5>

О. Купчик, канд. іст. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЧЕХОСЛОВАЧЧИНА В ЗОВНІШНІЙ ТОРГІВЛІ УСРР (ПОЧАТОК 1920-х РОКІВ)

Розкрито обставини, за яких УСРР на початку 1920-х років налагодила торговельні відносини з Чехословацькою Республікою. З'ясовано договірно-правову базу, організаційні форми торговельної діяльності УСРР у Чехословаччині. Указано, що неможливість конкурувати з німцями на російському ринку зумовила неабиякий інтерес чехословаків до українського ринку. Відозначено позитивний досвід чехословацько-українських торговельно-економічних зв'язків ще першодію світовому війною. Установлено осіб торговельних представників (Ю. Новаковський, М. Ломовський, І. Гірса, В. Бенеш). Розкрито роль торговельного представництва УСРР у Празі в зовнішньоторговельній діяльності УСРР. Визначено місце чехословацького ринку в експортно-імпорتنих операціях УСРР.

Зазначено інтерес чехословацьких торговців до української сировини, а саме льону, пеньки, коноплі, маку, вовни. Указано, що торговельні представники УСРР вивчали можливість продажу на чехословацькому ринку іншої сировини, а саме залізної руди, вугілля, шкір та ін. З'ясовано, що торгпредство в значних обсягах купувало борошно (пшеничне, житнє), цукор (рафінад, пісок), а також зернові культури (пшеницю, ячмінь, жито, горох, овес). Проінформовано про особливий інтерес чехословацьких торговців до утворення з українцями змішаних товариств і отримання в Україні концесій. Розкрито участь у торгівлі "Вукоопспілки". Висвітлено участь УСРР на Празькій міжнародній виставці в 1922 році, що стало її першою участю в міжнародних виставках.

Ключові слова: експорт, імпорт, карбованець золотий, чеська крона, ринок, товар, торговельний представник, торговельне представництво.

Постановка проблеми. Покликана продавати за кордон товари вітчизняного виробництва й забезпечувати країну необхідними імпортними товарами, в УСРР на початку 1920-х років зовнішньоторговельна діяльність стала підтвердженням ще й її міжнародної правосуб'єктності. Очевидно, що зовнішні торговельні відносини український раднарком тоді намагався розвивати з головними торговельно-економічними гравцями Захо-

ду. Водночас намагався він торгувати із сусідами, зокрема Чехословацькою Республікою.

Аналіз історіографії. Чехословацькі історики [6; 13] висвітлювали головне прагнення більшовиків експортувати революцію до Чехословаччини. У свою чергу, радянські [12; 14; 15] і сучасні українські [3; 4; 7; 8] історики розкрили політичне співробітництво УСРР і Австрійської Республіки та діяльність українських емігрантів у Празі

на початку 1920-х років. Виключенням стала докторська дисертація А. О. Джеджули [5], у якій автор спробував проаналізувати українсько-чехословацькі зовнішньо-економічні зв'язки у цей період.

Постановка завдання. Тому закономірно постали питання про не досліджену досі українсько-чехословацьку торговельну співпрацю, роль чехословацького ринку в зовнішній торгівлі УСРР, торговельну діяльність чехословаків на території України на початку 1920-х років.

Виклад основного матеріалу. Прикметно, що вже підготовлена, але так і не укладена у квітні 1920 року "Угода між урядами Чехословацької Республіки та УСРР про відправлення на батьківщину військовополонених та інтернованих цивільних осіб цієї та іншої сторони" містила положення про те, що "для поновлення перерваних війною господарських взаємовідносин обох країн згадані представники (уповноважені у справах репатріації – **авт.**) місій обох країн наділяються особливими повноваженнями від своїх урядів" (ст. 16) [1, спр. 627, арк. 14 зв.].

Підтвердженням того, що уповноважений УСРР у справах репатріації в Чехословаччині М. Левицький займався питаннями торгово-економічної співпраці, є його лист (3 грудня 1921 р.) до "Уповнаркомзовнішторгу". У ньому уповноважений писав про те, що було б доцільно надіслати зразки товарів, якими цікавились французькі покупці (марганцева руда, тютюн, лікарські трави, шкіри), а також хміль, пеньку, кишки, міхури, роги, копита, вовну, хутра і овчини. Водночас М. Левицький повідомляв про значні коливання на чеському ринку цін на сировину. Він писав, що "хміль у жовтні зріс до 7000 ч. кр. за 50 кг, а зараз упав до 5000 ч. кр. за 50 кг". Ці коливання цін пояснював коливаннями валюти [2, спр. 17, арк. 11-14.].

Лише у травні 1921 року УСРР та Чехословацька Республіка уклали угоду "Про обмін торговельними місіями". Відповідно до неї головою торговельної місії УСРР у Чехословаччині призначено **Юду Соломоновича Новаковського** [8, с. 93]. Натомість головою Чехословацької торговельної місії в Україні став **Йозеф Гірса**¹ (рис. 1) [9; 10]. Його призначення було невідпад-

ковим, оскільки Йозеф і його молодший брат, у цей час міністр закордонних справ Чехословаччини, Вацлав Гірса², були уродженцями України, у якій тривалий час проживали та працювали [11].

Першочерговим завданням торговельних місій стали підготовка й укладення між країнами торговельного договору. Тому вже 1 липня 1921 р. Політбюро ЦК КП(б)У постановило "направити торговельну делегацію у Прагу на чолі з Новаковським... Вважати необхідним включити спеців до делегації, погоджуючи в кожному окремому випадку із секретарем ЦК" [1, спр. 543, арк. 1-1 зв.].

Українська торговельна місія вирушила до Чехословаччини вчасно. Уже 11 липня 1921 р. голова місії Ю. Новаковський телеграфував до українського раднаркому, що потрібно "замість 27 осіб (очевидно планувався саме така кількість членів делегації – **авт.**) звести число делегації до 7 осіб... При складеній ситуації делегація може брати на себе завдання виключно щодо орієнтування, зондування, попередніх переговорів загального характеру... Про серйозні конкретні купівлі і продажі говорити не доводиться" [1, спр. 559, арк. 54].

Чехословацька торговельна місія вирушила до України 20 липня 1921 р. [1, с. 611, 641, 664-665.]. Уже 11 серпня ц. р. відбулось засідання спільної комісії "Уповнаркомзовнішторгу" та Чехословацької торговельної місії. Від української сторони її як співголова очолював С. Брон, від чехословацької – І. Гірса та В. Бенеш. Комісія складалась із експортної, імпоротної, фінансової та концесійної підкомісії. Імпорتنу підкомісію від української сторони представляв С. Брон, заступником був М. Ломовський, від чехословацької – Я. Кубішта, заступником був В. Бенеш. Експортну комісію від української сторони представляв М. Ломовський, заступником був Тетельбаум, від чехословацької – В. Бенеш, заступником був Я. Кубішта. Фінансову підкомісію від української сторони представляв Кавін (працівник "Уповнаркомфіну"), від чехословацької – І. Гірса, заступником був В. Бенеш. Комісію із концесій від української сторони представляв В. Ксандров (голова концесійної комісії при "Держплані" УСРР), від чехословацької – І. Гірса, заступником був Я. Кубішта.

Відповідно УСРР ставила перед собою у підкомісіях завдання, зокрема з'ясувати, що "ЧСР спроможна нам запропонувати відповідно до нашого імпортного плану" (імпортна підкомісія), а також "з'ясувати, на які види

¹ Гірса Йозеф народився в 1874 році у м. Шепетівка Волинської губ. (нині Хмельницька обл.) у сім'ї вихідців із Чехії, які працювали управляючими господарствами у польських магнатів. Після отримання домашньої освіти, закінчив Житомирське чотириохласне училище, Уманське головне училище садівництва. Працював управляючим в маєтках графа Альфреда Потоцького в Подільській губернії, де раніше управляючим працював його батько. Через конфлікт батько і син звільнилися із цієї роботи. Опісля Йозеф працював управляючим маєтків князя Лопухіна-Демідова у Корсуні Київської губернії (нині Корсунь-Шевченківський Черкаської обл.). Після смерті князя в 1910 році працював управляючим цукрових заводів у Воронежській і Херсонській губерніях. Під час Першої світової війни мобілізований до царської армії і призначений управляючим господарств, які працювали на потреби армії. Восени 1917 року повернувся до України, працював керівником цукрових заводів у Херсонській, Чернігівській губерніях. Після захоплення Києва більшовиками був ними заарештований в липні 1919 року. Ув'язнення відбував у містечку Дубов'язівка Чернігівській губернії, де раніше керував цукровим заводом. Від розстрілу врятували робітники цукрового заводу, які заступилися за ув'язненого перед більшовиками. В серні 1920 року відправлений до Брянська до групи "польських заручників", який мали обміняти на полонених більшовиків. З травня 1920 року перебував у Варшаві (Польща), працював уповноваженим міністерства землеробства у Познанському воєводстві. Коли молодший брат В. Гірса вже працював заступником міністра закордонних справ, був призначений головою "Чехословацької торговельної місії в Україні", а потім і головою "Чехословацької торговельної місії в РСФРР". На посаді активно займався наданням продовольчої допомоги голодуючим в

Україні чеським колонізаторам. Торгпредом в УСРР і РСФРР, а потім торгпредом в СРСР працював до 1931 року. Помер в 1967 році в Празі, похований на Ольшанському кладовищі.

² Гірса Вацлав народився у Шепетівці, закінчив медичний факультет Карлового університету у Празі. Спочатку працював лікарем-хірургом у Києві, потім – сімейним лікарем Лопухіних-Демідових і водночас завідувачем місцевої лікарні. Після смерті князя в 1910 році повернувся до Києва, де працював у хірургічній клініці Олександрівської лікарні. Пізніше працював завідувачем хірургічного відділення Кирилівської лікарні, де лікувались у т. ч. чехословацькі добровольці. У 1917 році зайнявся політичною діяльністю, обраний головою Союзу чехословацьких товариств. У квітні 1918 року супроводжував Чехословацький корпус під час його транспортування до Владивостоку. У 1919–1920 рр. – представник Чехословацького уряду на Далекому Сході. У вересні 1920 року разом із чехословацькими солдатами пароплавом добрався до Трієста, а потім до Праги. Прагнув повернутись до медичної практики, але Т. Масарик переконав працювати у Міністерстві закордонних справ, де отримав посаду заступника міністра (1921–1927). Був учасником Генуезької конференції (1922). Працював послом Чехословаччини у Польщі (1927–1935), за сумісництвом – посланником Латвії, Естонії, Фінляндії (1927–1934), послом у Югославії (1935–1938). Після закінчення світової війни недовго працював радником президента Чехословаччини Е. Бенеша (1945). Помер 23 червня 1954 р. у Празі, похований на Ольшанському кладовищі.

нашої сировини, у яких обсягах є попит і потреба з боку ЧСР". Водночас стало очевидно, що питання про "концесії" потрібно було б розглядати конкретно, а не узагальнено по всіх галузях" [1, спр. 20, арк. 31-33].

Тоді спробували торгувати через "Букоопспілку", якій у березні 1922 року дозволили виставити для продажу на чеському ринку спочатку 5 тис., а потім ще 10 тис. пудів сирих невідсортованих шкір [2, спр. 17, арк. 17, 24]. Щоправда через "кризу збуту" в Чехословаччині продавати сировину на її ринку було складно. Більше того, якісну й нижчу за ціною сировину ввозили сусідні Угорщина й Румунія. Ситуацію ще більше ускладнювало "сусідство з Німеччиною, з її незвично низькою вартістю (вірніше, собівартістю – **авт.**) виробництва, яка у Чехословаччині становить 1/2, а у Австрії – 3/5 від вартості" [2, спр. 17, арк. 33-34].

Водночас уповноважений Ю. Новаковський сумнівався в доцільності заснування в Чехословаччині "базисних складів сировини". Він аргументував слабкою ємністю чехословацького ринку на деякі види сировини й високу вартість фрахту, страхування і збереження на складах. З іншого боку, "вже те, що сировина буде знаходитись на складах у Празі", на його думку, "ставити чеського покупця у становище, коли той диктуватиме нам свої ціни, що для нас не вигідно". Ю. Новаковський пропонував, щоб сировина для Чехословаччини спрямовувалась до Гамбургу (в адрес торгпредства УСРР у Німеччині, але у розпорядження торговельної місії УСРР у Чехословаччині) [2, спр. 17, арк. 35].

Лише після тривалих переговорів 6 червня 1922 р. у Празі було укладено "Тимчасовий договір між УСРР і Чехословацькою Республікою" [8, с. 93]. Відповідно до його ст. 2 засновані "представництво УСРР для Чехословацької Республіки" і "представництво Чехословацької Республіки для УСРР" набували права безпосередніх зносин, у т. ч. "в торговельних... справах – з належними центральними установами", а "відділи представництва – з місцевими властями". Український раднарком же зобов'язався "гарантувати чехословацьким громадянам, які... почнуть на території УСРР економічну діяльність, повний юридичний захист особи і майна та надавати їм у цій економічній діяльності всебічну підтримку". У свою чергу, мали "бути укладені угоди щодо особливих гарантій для інвестування капіталів". Чехословацький уряд же визнав за українським раднаркомом "право юридичної особи в разі здійснення ними на території Чехословацької Республіки торговельної діяльності" (ст. 11) [1, спр. 559, арк. 20-29, 60-63, 106-111].

Відповідно до ст. 13 УСРР та ЧСР мали відновити торговельні відносини "на основі міжнародних договорів та угод". Водночас "всяка торговельна діяльність" мала "провадитись згідно із законами кожної договірної сторони". Чехословацький уряд погодився, що "монополія зовнішньої торгівлі належить урядові УСРР і здійснюється через уповноважені для цього органи". У свою чергу, він визнав, що "усі торговельні угоди... укладені з приватними групами чи особами, які виступають не від імені уряду УСРР і не як його уповноважені або з його дозволу, вважатимуться порушенням..." (ст. 14) [16, с. 509].

Чехословацький уряд та український раднарком також домовились, що "громадяни і фірми та юридичні особи... при укладенні юридичних угод... матимуть право укладати ці угоди із зазначенням пункту про третейський розгляд або встановлювати підсудність спорів" (ст. 15). Відповідно до ст. 16 "майно уряду УСРР в Чехословацькій Республіці і навпаки (майно Чехословацької Республіки в УСРР – **авт.**) користується охороною, передбаченою міжнародним правом для майна дружньої держави" [16, с. 509].

Обидві держави також зобов'язались "не накладати арешту і не конфіскувати майна і товарів, які ввозяться на їх територію другою стороною або її громадянами, якщо під час ввезення будуть додержані закони і правила..." (ст. 18) [16, с. 510]. Відповідно до ст. 19 "чехословацьким громадянам, які їдуть із торговельною метою... до УСРР із додержанням існуючих паспортних положень, гарантується недоторканність привезеного ними із собою майна, а також майна, законно придбаного ними на території УСРР". Водночас домовились, що "недоторканність... не означає права вивезення придбаного на Україні майна за кордон, вивіз якого допускається лише на підставі законів і розпоряджень про монополію зовнішньої торгівлі і митних законів УСРР" [16, с. 510]. Опісля "Тимчасовий договір" 14 липня 1922 р. ратифікував чехословацький парламент, а 19 липня ц. р. його затвердив ВУЦВК [1, спр. 700, арк. 3-4 зв].

На думку українського раднаркому, цим договором УСРР "визнавалась фактично і ним забезпечувала розвиток своїх економічних інтересів", оскільки "як невичерпний ринок сільськогосподарської сировини, руди та вугілля" викликала інтерес у Чехословаччині. На її ринку, натомість, могла збувати продукції кустарної промисловості [1, спр. 56, арк. 134-137].

Керівництво УСРР знало, що чехословаки "вибудували свій курс політики на Сході відповідно до зближення безпосередньо з Україною". Оскільки "для них (чехословаків – **авт.**) зближення з Росією вважалось втраченим, оскільки там вони були неспроможні конкурувати з Німеччиною, а німецька промисловість вже була пристосована до роботи в Росії", то "для Чехії залишався єдиний шлях – на Україну". Тому український раднарком був переконаний, що "Чехословаччина... має намір завоювати ринок України". Будучи певною, що "більшовиків в Україні не можливо усунути від влади (щоб повернути до влади уряд УНР – **авт.**)", Чехословаччина, на думку радянського керівництва, "прагнула налагодити з ними взаємовигідні відносини" [1, спр. 560, арк. 66-67]. Підтвердженням став вислів І. Гірси про те, що "наші інтереси в Україні, з Росією у нас не такі зв'язки. Капітали ми знайдемо...". "Переконаний, – продовжив чехословацький торгпред, – що ми з Україною зав'яжемо великі справи" [2, спр. 17, арк. 134-135].

Тому для керівництва УСРР було очевидним, що чехословаки "всіма силами намагаються протистояти німецькій промисловості й захопити хоча б частину ринку збуту в Україні" [1, спр. 559, арк. 17-19]. Тут чехословаки розраховували на те, що їхня "промисловість працювала в Україні ще до війни" і була пов'язана з "постачанням устаткування для цукрових заводів, постачанням сільськогосподарських знарядь". Зважаючи, що чехословаки не володіли дістанім капіталом, щоб конкурувати з німецьким, американським чи англійським капіталом і промисловістю, вони планували за допомогою французького капіталу "пристосувати свою промисловість для України, маючи намір скористатись найкоротшим транспортним шляхом і судноплавством по Дунаю і до Чорного моря" [1, спр. 559, арк. 17-19]. Підтверджував це вислів В. Бенеша про те, що "Ми зацікавлені в Україні. Робіть з нами справи. Якщо потрібно, щоб чехословацький уряд гарантував чехословацьким промисловцям угоди в Україні, то я приведу 200 чи 300 млн ч. кр. для гарантії цих угод" [2, спр. 17, арк. 134-135].

Закономірно, що ще з 1921 року чехословацький уряд звертався до українського раднаркому з приводу того, що "Україна може закуповувати в Чехословаччині"

ни, які існують в УСРР для цього фонди, а також яким експортним фондом володіє український Укрзовнішторг?". Особливо їх цікавило "питання надання концесій". Український раднарком у відповідь запевняв, що готовий до переговорів із приводу надання концесій [1, спр. 560, арк. 83 зв.-84].

Улітку 1921 року в торговельній місії УСРР у Чехословаччині працювали "голова Ю. Новаковський, секретар Поляков, зав. відділенням Міклін, зав. торговельним відділенням Шейнер, зав. економічним відділенням (прізвище нерозбірливо – **авт.**), юрисконсульт Беренштам, зав. видавничого відділення Петренко, кореспондент Шевченко, друкарки Петермейєр і Волинець, кур'єр Варілов, прибиральниця В. Анна і Трофименко як співробітників" [2, спр. 1, арк. 76]. Станом на 22 березня 1922 р. штат місії складався із 9 осіб [1, спр. 15, арк. 28-28 зв.].

Після ратифікації в липні 1922 року "Тимчасового договору", торговельна місія змінила назву на "Торговельне представництво УСРР в Чехословаччині". Зважаючи на призначення Ю. Новаковського торгпредом до Німеччини, торговельним представником УСРР у Чехословаччині було призначено **Матвія Михайловича Ломовського**. Торговельне представництво знаходилося у Празі за адресою вул. Наплавна, 7, потім по вул. Войтешська, 16 [2, спр. 68, арк. 27; спр. 75, арк. 4; спр. 94, арк. 45; спр. 218, арк. 4].

У 1921 році до складу "Чехословацької торговельної місії" увійшли І. Гірса (голова), В. Бенеш (заступник голови), Я. Кубішта (член місії). Після ратифікації "тимчасового договору" в липні 1922 року "Чехословацька торговельна місія" була перейменована на "Чехословацьку торговельно-промислову місію", яку очолив **В. Бенеш**. Заступником голови місії призначено В. Годську. У Харкові місія знаходилась за адресою вул. Пушкінська, 44 [1, спр. 22, арк. 107, 473-473зв; спр. 75, арк. 5-5зв].

Співробітники українського торгпредства відразу дослідили чехословацьку економіку, її ринок, структуру експорту й імпорту. Вони здійснювали моніторинг цін на празьких біржах, а також доправляли до України інформаційні й довідкові матеріали економічного характеру (газети "Богемія", "Трибуна", "Чеське слово", "Час", "Чехословацька республіка", "Народні листи", "Прагер Прессе", "Прагер Тагеблат", "Право Ліду", "Лідові новини"). Водночас ознаялювали чехословацьких промисловців із видами та зразками української сировини. Поширювали в Чехословаччині інформаційні й довідкові матеріали про українську економіку й торгівлю (журнал "Торгівля і промисловість України", "Торговельно-промислова газета") [2, спр. 94, арк. 1-2, 30, 33, 53]. Самі чехи надали "Перший торговельно-промисловий довідник Чехословаччини" [1, спр. 22, арк. 108].

Торговельні дипломати УСРР доповідали, що чехословацька торгівля орієнтована здебільшого на експорт, а самі чехословаки мають добре розвинену обробку промисловість. Зазначали, що на чехословацькому ринку можливо для продажу розмістити "деякі види української сировини, головне, щоб ті відповідали вимогам європейського ринку" [2, спр. 17, арк. 40-42; спр. 93, арк. 37]. Пропонували експортувати необхідні для чехословацької промисловості льон, пеньку, сирі шкіри (сушені й солені), кишки, овчини, вовну, заячі шкірки, щетину, копита, роги. Зауважили, що чехословацькі фабрики з обробки волокон через те, що мають значну потребу в льоні, пеньці й шерсті, готові купувати цю сировину "сотнями вагонів". Цей сировинний "голод" вони пояснювали частково й відсутністю імпорту української сировини. У свою чергу, зауважували про потребу проведення щодо кожного виду сировини дослідження на

предмет якості, відповідності упаковки до європейських вимог, складення переліку сортів, з'ясування можливих об'ємів споживання, а також цін світових і місцевих бірж [2, спр. 17, арк. 40-42; спр. 93, арк. 37].

Торговельний представник УСРР у Чехословаччині М. Ломовський 6 квітня 1922 р. інформував "Укрзовнішторг", що на чехословацьких біржах можливо "вигідно й без посередників укладати угоди із найбільшими в країні посередниками" сировини. На прикладі шкіри торгпред пропонував створити за кордоном чи в Україні "центри", куди треба було б ввозити приведені у ліквідний стан шкіри. При цих центрах мали функціонувати "ветеринарні і технічні нагляди тієї країни, у яку буде ввозитись сировина". Це дозволило б експортувати в Чехословаччину тваринну сировину у встановлений у цій країні термін в один місяць. М. Ломовський запевняв, що чехословаки погодились купувати українську сировину й дали згоду направити своїх ветеринарів [2, спр. 17, арк. 40-42; спр. 93, арк. 37].

Ще в січні 1922 року до Чехословаччини у складі 6 осіб була направлена торговельна делегація УСРР, яка мала завдання закупити велику кількість насіння для весняної посівної компанії, а також продукти харчування для голодуючих регіонів республіки. З цією ж метою до Праги у середині березня ц. р. вирушила делегація українських кооперативів.

У результаті станом на 1 квітня 1922 р. торгпредство уклало угоди щодо купівлі в чехословацьких фірм: "Чехо-Словацької сплечності" – 320 тонн рафінаду за ціною 774 чехословацьких крон (23 листопада 1921 р.); в "Ustredno jednota hospodarskych družstev" – 2 тис. тонн ярого ячменю за ціною 2,8 крон за 1 кг, у неї ж – 48 тонн селекційного насіння ярого ячменю (3,8 крони за 1 кг), вівса (3,6 крони за 1 кг), гороху (5,3 крони за 1 кг), озимого жита (3,6 крони за 1 кг); в "Ustredno jednota hospodarskych družstev v Praze" – 600 тонн ярого ячменю за ціною 2,64 крони за 1 кг (31 січня 1922 р.), у неї ж – 70 тонн ярого ячменю за ціною 2,64 крони за 1 кг (1 лютого 1922 р.); в "Hospodarske družstvo a Najenuj" – 1 тис. тонн ярого ячменю за ціною 2,65 крони за 1 кг (6 лютого 1922 р.); у "Petekaz Zuskerraffinenie" – 60 тис. ящиків цукру-рафінаду (по 50,8 кг у кожному ящику) за ціною перших 20 тис. ящиків – 20 фунтів стерлінгів 10 шилінгів за 1 тис. кг, решту 40 тис. ящиків – 20 фунтів 15 шилінгів за 1 тис. кг (17 лютого 1922 р.); в "Рудольф Бехер" – 1300 шт. крокашників № 12 за ціною 120 крон за 1 шт. і 2700 шт. крокашників № 18 за ціною 100 крон за 1 шт. (3 березня 1922 р.); у "Peseker Zukkerraffinerie" – 7 тис. мішків цукру-піску (по 100,25 кг у кожному мішку) за ціною 19 фунтів стерлінгів за 1 тис. кг; в "Ustredno jednota hospodarskych družstev" – 38 тонн жовтого (6,9 крон за 1 кг) і 10 тонн зеленого посівного (5,75 крон за 1 кг) гороху (13 березня 1922 р.); у "Peseker Zukkerraffinerie" – 200 ящиків цукру по 50,8 кг у кожному ящику за ціною 25 фунтів стерлінгів 5 шилінгів за 1 тис. кг (17 березня 1922 р.), у цієї ж фірми – 150 мішків цукру-піску по 100,25 кг у кожному мішку за ціною 20 фунтів стерлінгів 10 шилінгів за 1 тис. кг. (20 березня 1922 р.), так само у цієї ж фірми – 200 мішків цукру-піску по 50,8 кг у кожному мішку за ціною 20 фунтів стерлінгів за 1 тис. кг (20 березня 1922 р.) [2, спр. 17, арк. 40-42; спр. 78, арк. 36]. Укладено також угоду щодо купівлі борошна (липень 1922 р.) [2, спр. 93, арк. 1-2].

Загалом із середини лютого до середини березня 1922 року із Чехословаччини до України було доставлено близько 163 тис. пудів насіння. Станом на 1 квітня 1922 р. українське торгпредство також уклало угоди щодо купівлі у чехословацьких фірм 225,5 тис. пудів

насіння ячменю, гороху, вівса, інших сільськогосподарських культур, 2553 пудів цукру, 160 вагонів різноманітного сільськогосподарського обладнання. Всього насіння було закуплено на 15,5 млн чехословацьких крон. Крім насіння, закупили зерно й борошно на хліб. Так, через залізничні станції Здолбуново й Шепетівка з 10 травня по 19 липня 1922 р. було доставлено 1156 мішків житнього борошна, з 1 липня по 19 липня 1922 р. – 172422 пудів пшеничного, з 4 липня по 9 серпня 1922 р. – 37062 пуди жита [5, с. 643-645].

Серед найважливіших пропозицій, які надійшли до торгпредства від чехословацьких фірм із 25 березня по 16 травня 1922 р., були пропозиції продажу продуктів харчування (конденсоване молоко, какао, шоколад, яблучний мармелад, сахарин), сільськогосподарської техніки (сіялки, соломорізки, зерноочисні машини, плуги), інших знарядь праці (коси, сапи, напиліники, ножі, молотки, ручні тачки), побутової техніки (центральне опалення, холодильники, парові кухні, лампочки), промислової техніки (преси для брикетування вугілля, машини для виробництва крохмалю, устаткування для пивоварень), канцелярських товарів (папір), а також залізних й чавунних труб, коней, джгутових мішків, взуття, шкіри для підшв, шовкових сит, в'язаної білизни для армії та ін. [2, спр. 17, арк. 164-166 зв].

У травні 1922 року від "Чехословацьких текстильних фабрик у Празі" надійшов запит щодо імпорту українського льону і коноплі [2, спр. 17, арк. 74]. У червні ц. р. від торгпредства УСРР у Німеччині надійшов запит щодо купівлі 3 тис. тонн продовольчого жита. Проте через прогнози поганого врожаю ціни на жито були високими, і за сприяння "Чехословацького робітничого кооперативу" вдалось купити 300 вагонів озимого жита врожаю 1921 року (за ціною 242 ч. кр. за 100 кг). Це жито могло використовуватись для посіву. З продавцем було обумовлено проведення за його рахунок подвійної очистки жита. Він мав відправити жито до 15 червня ц. р., в іншому випадку сплачував неустойку за кожний прострочений день. Жито було застраховане від крадіжок. Торгпредство у Німеччині згодом доручило купити ще 600 вагонів жита [2, спр. 17, арк. 85-85 зв., 93-95]. Окрім цього, куплено 80 вагонів (1 вагон – 10 тонн) жита для "Цека Помгола" [2, спр. 17, арк. 113].

У свою чергу зауважимо, що український експорт до Чехословаччини тоді був незначним. Весною 1922 року експортовано лише 74 вагони різноманітної сировини, у т. ч. 5 тис. пудів сирих невідсортованих шкір [5, с. 657].

У другій половині липня – серпні 1922 року торгпредство було задіяне в закупівлі для українських потреб 10 тис. тонн пшеничного борошна і 3 тис. тонн жита. Торгпред М. Ломовський 12 липня ц. р. уклав із чехословацьким міністерством продовольства угоду щодо їх купівлі. Ці борошно і жито були із врожаю 1921 року, які чехословаки купили в США і частково в Угорщині для забезпечення власного населення дешевим хлібом. Та через те, що борошно було тонко змелене, воно було не придатне для випікання хлібно-булочних виробів, а тому пекарні, магазини і саме населення відмовлялись його купувати. Чехословацький уряд вирішив борошно продати, щоб не зазнати збитків.

Попри заперечення наркома зовнішньої торгівлі Л. Красіна (незручне транспортування) і керівника "берлінського центру" Ю. Новаковського (борошно поганої якості, гірке на смак), М. Ломовський все-таки вирішив купити це борошно в кредит.

Але через відмову "держав, які входили до Антанти чи були близькими до неї," не надавати радянським республікам кредити (обумовлену укладенням 16 квітня 1922 р. російсько-німецької "Рапалльської угоди"), че-

хословацький уряд вирішив продати борошно чехословацьким кооперативам, яким надав дозвіл перепродати в кредит це борошно "Вукоопспіліці". З чехословаками було домовлено про кредит на 12 місяців, право відібрати "здорове й чисте" борошно, а також про нижчу за "гамбурзьку" ціну (336,63 ч. кр. за 100 кг, 1 ч. кр. = 45,80 крб). До ціни слід було додати вартість зберігання, транспортування, страхування, 8,5 % річних за кредит.

22-26 липня 1922 р. співробітники торгпредства провели прийомку (розподіл по сортах, установлення якості, перевірка на фальсифікат) і завантаження пшеничного борошна. З 15 тис. тонн усього відібрали 10 тис. тонн борошна угорської марки "Панент" та американських марок "Албатрас", "Канзас", "Вайдс-лінг" [2, спр. 17, арк. 147-149 зв].

Повпред М. Левицький від імені українського раднаркому підписав гарантії "Вукоопспіліці". Розрахунок за борошно мали провести у чеських кронах, оскільки через зменшення вартості долара (1 доллар = 75 ч. кр.) чехословаки, оплативши купівлю борошна в американців доларами, надалі відмовлялись від розрахунку американською валютою.

Попри те, що пізніше нарком Л. Красін висловив невдоволення "купівлею борошна в кредит", ця угода стала першою кредитною угодою торгпредства. Про намір купити 250 тис. пудів цього борошна відразу заявив ЦК "Помгол", а згодом готовність купити 100 вагонів борошна висловив "Держторг" [2, спр. 17, арк. 134-138, 145-146].

У свою чергу жито знаходилося у польових амбарах і потребувало доставки до залізничної станції. Воно було запилене, тому мало бути ще перевіряне і насипане у мішки. Попри вказівку керівництва виконати роботу за 10 днів, навіть після залучення до неї, окрім співробітників торгпредства, ще співробітників повпредства, а також щоденної 18-годинної праці, упродовж 12 днів удалось перевіряти й насипати в мішки 2 тис. 939 тонн 520 кг.

Опісля ще 5 вагонів жита чехословаки, враховуючи зниження цін на нього, погодились продати за нижчими цінами (по 190 ч. кр. за 100 кг), що дозволило зекономити 21 тис. ч. кр. [2, спр. 17, арк. 147-149 зв].

Водночас велись переговори щодо постачання промислового устаткування й обладнання. Так, ще наприкінці 1921 року йшли переговори із відомим заводом "Брейтдемад, Денек і Ко" концерну "Шкода" щодо купівлі у нього сушок і пресів для брикетування вугілля. Попри те, що ціни заводу були вищими, ніж, скажімо, німецьких виробників, він виготовляв преси із тиском до 2500 А, необхідним для твердих порід кам'яного вугілля [2, спр. 93, арк. 49-50].

У лютому 1922 року з пропозицією про співпрацю до торгпреда Ю. Новаковського звернувся чехословацький металургійний концерн "Керн і Ко". Він пропонував матеріали, необхідні для будівництва залізниць, і був готовий відкрити в Україні відділення концерну. Раднарком же був зацікавлений у створенні "змішаного товариства з імпорту матеріалів для будівництва залізниць" [2, спр. 68, арк. 13, 32]. У свою чергу, у червні ц. р. інша чехословацька фірма пропонувала послуги з ремонту паровозів [2, спр. 68, арк. 33]. Чеський підприємець Карл Ржачек звернувся до українського раднаркому за дозволом заснувати підприємство із "насічування і пересічування напиліників". Він був готовий взяти в оренду "підприємство місцевого характеру" і "в межах особистих коштів організувати бажане підприємство й забезпечити його устаткуванням" [2, спр. 94, арк. 115-115 зв.].

У липні 1922 року з пропозицією про співпрацю звернулася "група чехословацьких фармацевтів". Вона пропонувала українському раднаркому створити "Товариство з торгівлі медикаментами і заготівлі лікарських рослин", яке мало налагодити в Україні виробництво "хімічних матеріалів і медикаментів". Для цього чехи прохали надати поля для вирощування лікарських рослин і допомогти організувати їх заготівлю, а також побудувати фармацевтичні склади. Чеські фармацевти наголошували, що "метою товариства є відродження української хімічної і лікарської промисловості, її дальніший самостійний розвій і незалежність від промисловості і торгівлі чужих..." [2, спр. 78, арк. 1-2]. Вони запевняли, що зможуть налагодити виробництво ліків, а для цього були готові привнести власні лабораторії, технології та заводи. Водночас зауважували, що в "товаристві" змогло б "працювати багато українських фармацевтів, які могли б таким чином далі практично освідчуватись і вишколюватись". Зазначили, що "збирання лікарських рослин і їх плантаційне культивування мало б велике значення для українського хліборобства" [2, спр. 78, арк. 6-7].

Прикметно, що цю "групу чехословацьких фармацевтів", яка звернулася до раднаркому щодо створення змішаного товариства, становили "чехословаки-аптекарі і лікарі, які свого часу проживали на Україні...", а до них приєдналось кілька видатних спеціалістів-професорів". Тому в листі до "Укрзовнішторгу" торгпред зазначив, що "більшість з них раніше проживали в Україні, а тому добре обізнані з місцевими умовами" [2, спр. 78, арк. 11-11 зв.]. Проте через істотну умову чехословаків щодо передачі їм монопольного права на заготівлю лікарських рослин утворити змішане товариство так і не вдалось.

У 1922 році від чехословацького "Акціонерного товариства хімічної промисловості" надійшла пропозиція продажу штучних добрив, зокрема суперфосфату і кістляної муки [2, спр. 93, арк. 8, 11]. Від чехословацького акціонерного торговельного товариства "Centrocomise" надійшов запит щодо купівлі коней, мануфактури, польових горн, ручних тачок та ін. Від фірми "Петцольт і Ко" надійшов запит щодо купівлі 250 тис. пудів сталюго лому. Від інших торговців тоді надійшов запит щодо купівлі вугілля-коксу, а також маку, чечевиці, меліси [2, спр. 17, арк. 155-156; спр. 93, арк. 13-26, 33].

Чехословаки проявляли значний інтерес у питанні утворення з "Укрзовнішторгом" змішаних товариств. Так, "Союз промисловців Чехословаччини" навіть провів конференцію на тему змішаних товариств з Україною. Окрім групи чехословацьких фармацевтів, з ініціативою про створення змішаних товариств виступали також концерн "Шкода", "Чехословацько-німецька група" (мала намір взяти в оренду українські склофарфорові заводи) [2, спр. 17, арк. 116-117 зв.]. Чеський хімічний синдикат пропонував створити змішане товариство із видобутку й обробки українських фосфоритів [2, спр. 17, арк. 152-154]. Фірма "Мате Вакуло" пропонувала відкрити завод із виготовлення машин-насосів, трансмісій і дрібних складових частин до насосів [2, спр. 17, арк. 176]. Чехи також цікавились металургійними концесіями, концесіями сільськогосподарських угідь, цукрової промисловості [2, спр. 17, арк. 116-117 зв.; спр. 93, арк. 40]. Серед них був Ян Земан, який пропонував тракторну обробку землі [2, спр. 94, арк. 123]. 24 січня 1922 р. раднарком затвердив одну з таких концесійних угод [1, спр. 45, арк. 34-35].

Попри те що більшість переговорів завершилась безрезультатно, радянський історик А. Деджула повідомляв, що "низка великих організацій УСРР отри-

мували устаткування від чехословацьких заводів і фабрик, зокрема для залізничного транспорту і цукротресту республіки". За інформацією історика, чехословацькі спеціалісти брали участь в облаштуванні чехословацькими машинами і станціями Харківської електростанції, Маріупольського трубопрокатного заводу "Південьсталь", Одеського і Севастопольського холодокомбінатів [5, с. 661-662].

3-10 вересня 1922 р. УСРР взяла участь в осінній Празькій міжнародній виставці. Ця виставка проходила двічі на рік, а саме у вересні й березні. Про доцільність участі у ній керівництво "Укрзовнішторгу" переконував торговельний представник М. Ломовський. У листі від 17 червня 1922 р. він писав, що "осінні виставки проходять у Празі надзвичайно жваво й особливі сподівання на виставку покладаються цього року, коли Чехословаччина сподівається отримати можливість конкурувати з Німеччиною, промисловість якої на довгі місяці закидана старими замовленнями й ціни якої невпинно наближаються до світового паритету" [2, спр. 94, арк. 48, 52].

Крім чехословацьких та європейських виробників, у виставці планувалась участь заокеанських торговців. Зрештою "Укрзовнішторг" подав заявку на участь у Празькій міжнародній виставці. 28 липня 1922 р. Українська економічна рада (УЕР) усю роботу з підготовки до участі у виставці поклала на "Укрзовнішторг". Для підготовки участі у Празькій міжнародній виставці "Укрзовнішторг" створив спеціальну комісію, яку очолив керівний працівник Солтанов. За його проханням для участі у виставці чехи надали окремий павільйон площею в 130 м². Торгпред прохав надіслати зразки експортної сировини (пенька, кишки, шкіри, спирт, тютюн, пух, перо, щетина, лікарські трави, овеча шерсть, корова'я шерсть, марганцева руда, залізна руда, каолін, хутра, килими, роги, копита та ін.) з "детальним описом, технічними даними". Прохав підготувати діаграми, вітрини, щити, таблиці, карти (зокрема "Експортні ресурси України") [2, спр. 17, арк. 115; спр. 94, арк. 63 зв., 130 зв.].

Торгпред також звернувся із проханням надіслати "у великій кількості кустарні експонати". "Через можливість укладення на виставці великих угод", писав він до "Укрзовнішторгу", "нам потрібно мати під руками всі матеріали щодо кількості ліквідної сировини чи термінів для приведення її в ліквідний стан, міста зберігання і терміни поставок" [2, спр. 94, арк. 48 зв., 107].

Уже під час роботи виставки торгпред М. Ломовський писав до "Укрзовнішторгу" (лист від 7 вересня 1922 р.), що "Український павільйон Празької виставки за зовнішнім виглядом і внутрішнім змістом став, за висловом однієї місцевої газети, "золотим цвяхом" всієї виставки... Вона (виставка – **авт.**) виправдала усі наші сподівання" [2, спр. 17, арк. 181; спр. 94, арк. 63]. Павільйон містив експонати рослинних товарів, продуктів тваринництва, гірничої промисловості, хімії, кустарні вироби, художні цінності. На виставці були виставлені стенди із чесько- і німецькомовною інформацією про "Уповнаркомзовнішторг", його структуру і завдання, законодавство про зовнішню торгівлю УСРР, "Бюлетень "Уповнаркомзовнішторгу", листівки про участь у виставці, а також книги про хміль, лікувальні трави, руду, вугілля, брошури "Експортні можливості України", "Експортні ресурси України", "Альтермана". У павільйоні почепили плакат-анонс, розмістили кіоск із друкованими виданнями "Укрзовнішторгу", а також діаграми й картографи "Зовнішня торгівля УСРР", "Вивезення продуктів основних галузей промисловості УСРР". Було підготовлено фотоальбом із фотографіями виробничої діяльності "Укрзовнішторгу". Для зв'язку з місцевою і

радянською пресою організовано роботу прес-бюро [2, спр. 17, арк. 119-121].

Торгпред інформував, що до українських експонатів інтерес виявили чеські, а також французькі, бельгійські, італійські торговці й промисловці. Він зауважив, що український павільйон відвідали чехословацький міністр торгівлі та землеробства й інші високі державні посадовці.

Персональний склад делегації УСРР на Паризьку міжнародну виставку обговорювався "Уповнішторгом" і торгпредом М. Ломовським. До неї мали увійти "уповноважений Укрзовнішторгу, журналіст, товарознавець Держторгу, економіст, художник-стилізатор (він же консерватор павільйону)" [2, спр. 94, арк. 109 зв.]. Прикметно, що "Уповнішторг" зауважив про обов'язкову участь у виставці "журналіста, який пише (тобто спеціалізується – **авт.**) з питань зовнішньої торгівлі" [2, спр. 94, арк. 109]. Відомо, що виставку від "Укрзовнішторгу" відвідали також члени колегії Штрум і Тейтельбаум, а також співробітник торгпредства у Німеччині Гринько, торгпред у Австрії С. Деревенський і співробітник повпредства у цій країні Г. Беседовський [2, спр. 17, арк. 179-181; спр. 94, арк. 63 зв.].

Участь у Празькій міжнародній виставці торгпред М. Ломовський оцінив як таку, що "має велике політичне значення". Він писав, що "ми не тільки вдарили обухом по голові українську еміграцію, але й спростували сформовану у закордонних кіл уяву про радянські республіки". "Багато, побачивши наш павільйон, висловлюючись образно, прозріли й очевидно переоціняють свою уяву про господарські можливості радянської влади" [2, спр. 94, арк. 63], – продовжував торгпред.

Щодо комерційної складової участі у виставці, то торгпред М. Ломовський переконував про наявність "передумов для ділових операцій". Він повідомляв, що зацікавлених виявилось багато, серед них, крім чехів, були французи, бельгійці, італійці, німці, швейцарці. Зазначив, що чехи особливо зацікавились тваринними відходами (роги, копита, щетина, кишки, волосся), французи – деревиною, зокрема клепою, бельгійці – макухою, італійці – ганчір'ям. Іноземці так само дуже зацікавились хутрами. Водночас неупереджено підсумував, що "сказати зараз, що будуть укладені реальні угоди – складно, але... передумови для них уже маємо" [2, спр. 17, арк. 179-181; спр. 94, арк. 63].

Окрім цього, під час виставки іноземні торговці зацікавились українськими кустарними виробами. Тому торгпред звернувся із запитом до "Укрзовнішторгу", щоб отримати від "Кустарспілки" кустарні вироби, які було можна реалізувати на чехословацькому ринку [2, спр. 94, арк. 63 зв.].

Торгпред М. Ломовський писав про доцільність створення безпосередньо у Чехословаччині (або в німецькому Одерберзі) невеликого "експортного фонду", щоб "невеликими партіями забезпечити потреби чеських промисловців". Він запевняв, що це, з одного боку, дозволило б "показати, що торгувати з радянською Україною – це зовсім не така складна справа". А з іншого – наші товари витіснили б із чехословацького ринку таких конкурентів, як Болгарія і Румунія [2, спр. 94, арк. 63].

Для зберігання експортних товарів уже використовувались склади чеської робітничої кооперації, які знаходились на чехословацько-польському кордоні, а саме в м. Одерберг. Ці склади використовувались як транзитні, щоб не сплачувати мито у випадку непродажу, а також для того, щоб у будь-який час спрямувати цей товар до Гамбурга чи Данцига [2, спр. 17, арк. 179-181].

Щоправда, торгпред М. Ломовський скаржився до "Укрзовнішторгу" (лист від 7 вересня 1922 р.), що "коли

ми (торговельні дипломати – **авт.**) підходимо до практичної роботи, проявляється наша неорганізованість і невміння володіти предметом" [2, спр. 94, арк. 63]. Він скаржився, що "закордонний центр" (його роль виконувало торговельне представництво УСРР у Німеччині – **авт.**) не орієнтувався у світових цінах на експортну сировину, а також у цінах на українську сировину на закордонних ринках, водночас не володів інформацією про те, яким експортним фондом володів, які товари знаходяться на складах у Гамбургу й Данцигу.

Водночас торгпред М. Ломовський скаржився до "Укрзовнішторгу", що надіслані для представлення на Паризькій міжнародній виставці експонати не відповідали встановленим вимогам. Він писав, що експонати "підібрані недбало, але могли відібрати більш багатші й цікавіші". На його думку, "слабо була представлена вироблена шкіра, льон, пенька, а також недостатньо були представлені хутра, у цілком поганому стані доставлено лісові матеріали, у мізерному об'ємі надіслані лікарські трави, єдине, що добре підбрано, так це мінерали" [2, спр. 94, арк. 63 зв.].

Проте уже під час виставки було укладено низку угод купівлі-продажу з іноземними фірмами, а саме: щодо кишок – з 15 чехословацькими і 30 німецькими фірмами, щодо щетини – з 5 чехословацькими, 10 німецькими, 5 французькими і 26 швейцарськими фірмами, щодо кінського волосся – із 25 французькими, 20 німецькими і 15 швейцарськими фірмами, щодо вовняних відходів – із 3 італійськими фірмами, щодо ріг – із 3 чехословацькими і 10 німецькими фірмами, щодо сирих і оброблених шкір – із 15 різними іноземними фірмами, щодо хутра – з 10 німецькими фірмами, щодо лікарських трав – з 15 різними іноземними фірмами, щодо лісоматеріалів (паркет та ін.) – з 10 французькими фірмами, а також щодо яєць – з 1 швейцарською фірмою. Окрім цього, було укладено багато угод, які стосувались дрібних замовлень на ручні вироби, вишивки й килими [2, спр. 17, арк. 245].

Головне, що Празька міжнародна виставка стала першою міжнародною виставкою, у якій взяла участь радянська Україна. Участь у виставці стала її першим досвідом. Тому радянським торговельним дипломатам ще належало вивчити цей маловідомий напрям роботи. Для цього вони запропонували створити "комісію щодо участі України в закордонних виставках". Важливість її функціонування обґрунтовувалась "виступами на міжнародній арені" [2, спр. 94, арк. 63 зв.].

Загалом протягом 1921-1922 операційного року в товарообороті Чехословаччини з радянськими республіками питома вага УСРР була найбільшою. За цей період їй було експортовано товарів на 1028,2 тис. крб (за цінами 1913 року), що становило 8,6 % від усього українського імпорту.

Упродовж 1922-1923 рр. із Чехословаччини до УСРР експортовано товарів на 61,4 тис. крб, тобто 1,1 % від усього українського імпорту. Не кращою була справа щодо українського експорту до Чехословаччини. Так, протягом 1921-1922 рр. було експортовано товарів (здебільшого сировини) на 61,1 тис. крб, що становило 1,2 % від усього тодішнього українського експорту. А продовж 1922-1923 рр. експорт українських товарів до Чехословаччини взагалі не відбувся.

Очевидно безрезультатно для торгпредства у вересні 1922 року завершилися переговори щодо продажу чехословацькій фірмі "Петцольт і Ко" металобрухту (а саме снарядних сталених стаканів). Проте вартість продажу лому не "витримувала" фрахту. Більше того, чехи запропонували 460 ч. кр., що становило вартість

металобрухту-стружки, а потім зовсім зменшили пропозицію до 260 ч. кр. [2, спр. 17, арк. 179].

Загалом товарооборот між УСРР та Чехословаччиною в 1921–1922 рр. становив 1089,3 тис. крб, тобто 6,4 % від загального зовнішньоторговельного обороту УСРР. У 1922–1923 рр. товарооборот між країнами визначився лише купівлею чехословацьких промислових товарів на 61,4 тис. крб, що становило 0,2 % від усього українського імпорту.

Отже, зовнішньоторговельний баланс УСРР із Чехословаччиною мав різко виражений пасивний характер, тобто в українсько-чехословацькому товарообороті ввезення в УСРР чехословацьких товарів переважало над вивезенням українських товарів до Чехословаччини. Так, у 1921–1922 рр. чехословацьких товарів в УСРР ввезено на 967,1 тис. крб більше, ніж вивезено українських товарів до Чехословаччини. У 1922–1923 рр. Чехословаччина зовсім не ввозила українських товарів.

Якщо експорт чехословацьких товарів у 1921–1922 рр. становив 8,6 % від загального ввезення товарів, а в 1922–1923 рр. – 1,1 %, то порівняно з іншими країнами, наприклад Великою Британією, – відповідно 9,2 і 6,1 %, Німеччиною – відповідно 7,7 і 14,8 %, США – відповідно 31,5 і 4,2 % [5, с. 658–659]. Із цих даних бачимо, що в 1921–1922 рр. Чехословаччина знаходилась серед таких найбільших експортерів до УСРР, як Велика Британія, Німеччина, США.

Зазначимо, що торгпредство УСРР у Чехословаччині функціонувало до грудня 1922 року, коли зрештою було об'єднане з російським торгпредством у "торговельне представництво СРСР у Чехословаччині" [8, с. 94].

Висновки. Отже, підготовлена, але не укладена у квітні 1920 року "Угода між урядами Чехословацької Республіки та УСРР про відправлення на батьківщину військовополонених та інтернованих цивільних осіб цієї та іншої сторони" містила положення про те, що уповноважені у справах репатріації наділялись повноваженнями для відновлення перерваних Першою світовою війною господарських відносин. Лише у травні 1921 року УСРР та Чехословацька республіка уклали угоду "Про обмін торговельними місіями". Головою торговельної місії УСРР у Чехословаччині призначено Ю. Новаковського.

Головою Чехословацької торговельної місії в Україні став Й. Гірса. Станом на березень 1922 року в українській торговельній місії працювало 9 осіб.

Після тривалих переговорів 6 червня 1922 р. у Празі укладено "Тимчасовий договір між УСРР і Чехословацькою Республікою". Відповідно до ст. 2 їх представництва набували права безпосередніх відносин, у т. ч. у торговельних справах. Торговельним представником УСРР у Чехословаччині призначено М. Ломовського. Торговельне представництво знаходилося у Празі за адресою вул. Наплавна, 7, потім по вул. Войтешська, 16. У свою чергу, Чехословацька торговельна місія була перейменована в Чехословацьку торговельно-промислову місію. Її очолив В. Бенеш. Місія знаходилась у Харкові за адресою вул. Пушкінська, 44.

Раднарко УСРР розраховував на інтерес чехословаків до української сировини, руди та вугілля. Він урахував, що чехословаки були неспроможні конкурувати з німцями за російський ринок, тому прагнутимуть освоїти український ринок, на якому успішно працювали ще до Першої світової війни. Тут на користь чехословаків мало зіграти транспортне сполучення і судноплавство по Дунаю і Чорному морю.

Протягом 1921–1922 рр. УСРР імпортувала з Чехословаччини цукор (рафінад і пісок), пшеницю, ячмінь і жито, овес, горох, борошно, а також різноманітне сільськогосподарське обладнання. У свою чергу українська сільськогосподарська сировина (кишки, шкіри, щетину, роги, копита, волосся) на чехословацькому ринку значного попиту тоді так і не знайшла через те, що якіснішу й дешевшу сировину постачали сусідні Угорщина та Румунія.

Окрім цього, у вересні 1922 року УСРР взяла участь у Празькій міжнародній виставці. Ця міжнародна виставка стала першою для УСРР.

Торговельне представництво УСРР у Чехословаччині функціонувало до грудня 1922 року, коли зрештою було об'єднане з російським торгпредством у "торговельне представництво СРСР у Чехословаччині". Проте участь України в торговельних відносинах СРСР із Чехословаччиною в середині 1920-х років – це предмет уже наступного наукового дослідження.

Рис. 1. Йозеф Гірса

Список використаних джерел:

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). – Ф. 4: Народний комісаріат закордонних справ УСРР. – Оп. 1.
2. ЦДАВО України. – Ф. 423: Управління Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР. – Оп. 3.
3. Бетлій О. В. Історія взаємин між ЧСР та УСРР 1921 р. Обмін репатріаційними і торговельними місіями / О. В. Бетлій // Наукові записки НАУКМА. Історичні науки. – 2001. – Т. 19. – С. 59-66.
4. Даниленко О. В. Український громадський комітет у Чехословаччині (1921–1925 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. В. Даниленко. – Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2004. – 18 с.
5. Дзеджула А. Е. Международные экономические отношения Советской Украины в 1920–1922 гг.: дисс. ... д-ра ист. наук / А. Е. Дзеджула. – Киев: КГУ им. Тараса Шевченко, 1967. – 789 с.
6. Колецкий В. Великая Октябрьская социалистическая революция и Чехословакия / В. Колецкий. – Москва: Госполитиздат, 1957. – 47 с.
7. Купчик О. Р. Деякі аспекти відносин між УСРР і Чехословацькою Республікою (1921–1922) / О. Р. Купчик // Вісник Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Історія. – 2005. – Вип. 77-79. – С. 17-20.
8. Купчик О. Р. Зовнішньополітична діяльність уряду України (1919–1923 рр.): між українською формою та радянським змістом / О. Р. Купчик. – Тернопіль: Терно-граф, 2011. – 264 с.
9. Муратов А. Дипломаты Йосеф и Вацлав Гирса. Семья Гирса и её связь с Россией / А. Муратов, Д. Муратова; ч. 2 // Русское слово. Издание русской диаспоры в Чешской республике. – 2011. – № 5 (май). – С. 16-21.
10. Муратов А. Дипломаты Йосеф и Вацлав Гирса. Ч. 4. Йосеф Гирса / А. Муратов, Д. Муратова // Русское слово. Издание русской диаспоры в Чешской республике. – 2011. – Т. 7-8 (июль-август). – С. 22-25.
11. Муратов А. Дипломаты Йосеф и Вацлав Гирса. Семья Гирса и её связь с Россией / А. Муратов, Д. Муратова; ч. 3 // Русское слово. Издание русской диаспоры в Чешской республике. – 2011. – № 6 (май). – С. 16-19.
12. Петерс И. А. Чехословацко-советские отношения (1918–1934 гг.) / И. А. Петерс. – Киев: Наукова думка, 1965. – 346 с.
13. Ржиги О. Влияние Октябрьской революции на Чехословакию / пер. с чеш. Д. А. Пригорожа, К. П. Гожной; вступ. статья А. Х. Клеванского. – Москва: Изд-во иностр. лит-ры, 1960. – 367 с.
14. Советско-чехословацкие отношения между двумя войнами. 1918–1939. Из истории политических, дипломатических и экономических связей (сб. статей) / под ред. С. И. Прасолова и П. И. Розанова. – Москва: Наука, 1968. – 228 с.
15. Шишкин В. А. Чехословацко-советские отношения в 1918–1925 годах / В. А. Шишкин. – Москва: Изд-во ИМО, 1962. – 286 с.
16. Українська РСР на міжнародній арені: зб. документів (1917–1923 рр.) / від. ред. В. М. Корецький; упор.: К. С. Забірайло, М. К. Михайловський, І. С. Хміль. – Київ: Наукова думка, 1966. – 668 с.
2. Central State Archives of Supreme Authorities and Governments of Ukraine, fund 423: Government of Authorized Representative of Peoples' Commissariat for the Foreign Trade of the Russian Socialist Federative Soviet Republic under the Council of Peoples' Commissariat of the Ukrainian Socialist Soviet Republic, list 3. [In Ukrainian].
3. Betlii, O. (2001). The History of Relations between the Czechoslovak Republic and Ukrainian SSR in 1921. Exchange of Repatriation and Trade Committees. *Proceedings of the National University of "Kyiv-Mohyla Academy". Historical Sciences*, 19, 59-66. [In Ukrainian].
4. Danylenko, O. (2004). *Ukrainian Public Committee in Czechoslovak Republic*. Unpublished Thesis (PhD in History), Taras Shevchenko National University of Kyiv. [In Ukrainian].
5. Dzhezdzula, A. (1967). *International Economic Relations of the Soviet Ukraine in 1920-1922*. Unpublished Thesis (Doctor of Historical Sciences), Taras Shevchenko State University of Kyiv. [In Russian].
6. Kopeckij, V. (1957). *Great October Socialist Revolution and Czechoslovak Republic*. Moscow: Gospolitizdat. [In Russian].
7. Kupchik, O. (2005). Some Aspects of the Relations between the Ukrainian SSR and Czechoslovak Republic (1921-1922). *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, 77-79, 17-20. [In Ukrainian].
8. Kupchik, O. (2011). *Foreign-policy Activities of Ukrainian Government (1919-1923): between the Ukrainian Form and Soviet Content*. Ternopil: Terno-graph. [In Ukrainian].
9. Muratov, A. & Muratova, D. (2011). Josef and Václav Girsas, Diplomats. Part 2. *Russian Word. Edition of Russian Expatriate Community in Czech Republic*, 5, 16-21. [In Russian].
10. Muratov, A. & Muratova, D. (2011). Josef and Václav Girsas, Diplomats. Part 4. *Russian Word. Edition of Russian Expatriate Community in Czech Republic*, 7-8, 22-25. [In Russian].
11. Muratov, A. & Muratova, D. (2011). Josef and Václav Girsas, Diplomats. Part 3. *Russian Word. Edition of Russian Expatriate Community in Czech Republic*, 6, 16-19. [In Russian].
12. Peters, I. (1965). *Czechoslovak – Soviet Relations (1918-1934)*. Kyiv: Scientific Thought. [In Russian].
13. Rzhiga, O. (1960). *The Impact of October Revolution of the Czechoslovak Republic*. Moscow: Foreign Literature Publishing. [In Russian].
14. Prasolov, S. & Rozanov, P. (Eds.). (1968). *Soviet-Czechoslovak Relations between Two Wars. 1918-1939. From the History of Political, Diplomatic and Economic Connections: Collection of Articles*. Moscow: Science. [In Russian].
15. Shishkin, V. (1962). *Czechoslovak – Soviet Relations in 1918-1925*. Moscow: Institute for the Foreign Relations Publishing. [In Russian].
16. Koretskyi, V. (1966). *Ukrainian SSR on the International Arena: Collection of Documents (1917-1923)*. Kyiv: Scientific Thought. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 30.10.19

References:

1. Central State Archives of Supreme Authorities and Governments of Ukraine, fund 4: Peoples' Commissariat for the Foreign Relations, list 1. [In Ukrainian].

O. Kupchik, PhD in History, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CZECHOSLOVAK REPUBLIC IN THE FOREIGN TRADE OF SOVIET UKRAINE IN 1920-1922

The article describes the circumstances under which the Soviet Ukraine established trade relations with Czechoslovakian Republic in the early 1920's. The analysis of historiography of this scientific problem recovered the absence of the researches in modern Ukrainian historical science on the relations between Czechoslovakia and Soviet Ukraine in the early 1920's. It's established that the source database, including archival documents, allows a comprehensive answer to the task in the study. The contractual legal framework, organizational forms of trade activities of the Soviet Ukraine in Czechoslovakia have been clarified. It is stated that the inability to compete with the Germans in the Russian market caused the Czechoslovakians' great interest in the Ukrainian market. There was a positive experience of Czechoslovakian-Ukrainian economic relations even before the First World War, which was to guarantee the resumption of trade relations between the countries in the early 1920s. This had been facilitated by shipping on the Danube to the Black Sea. 'Trade Representative Office' considered the logistics of trade (demanded goods, ways of delivery, placement of warehouses, sanitary and technical control). Persons of sales representatives were established (Y. Novakovsky, M. Lomovsky, I. Girsas, V. Benesh). The role of the Soviet Ukraine 'Trade Representative Office' in Prague in the foreign trade activities of the Ukrainian Socialist Soviet Republic is revealed. The place of the Czechoslovakian market in the export and import operations of Soviet Ukraine has been determined.

The interest of Czechoslovakian traders in Ukrainian raw materials, namely flax, hemp, wool and leather was noted. It is stated that the trade representatives of the Soviet Ukraine were exploring the possibility of selling other raw materials on the Czechoslovakian market, namely iron ore, coal, etc. It is found that the trading company has purchased in large quantities flour (wheat, rye), sugar (refinement, sand) and cereals (wheat, barley, rye, peas, oats). The Czechoslovakian traders and entrepreneurs were particularly interested in forming "mixed partnerships" with the Ukrainians (supplying railway equipment, making file sheets, production of medicines, glass and porcelain).

Czechoslovakians also sought to obtain a concession for tractor cultivation of lands in Ukraine. At the same time, participation in the Ukrainian-Czechoslovakian trade "Vokoospilka" was revealed. The participation of the Soviet Ukraine at the Prague International Exhibition in 1922 was covered, which became its first participation in international exhibitions.

Keywords: export, import, a golden karbovanets, Czech crown, a market, goods, trade mission, trade representative.